

XI. TARİHYAZIMI ÇALIŞTAYI

“Tarih İçin Felsefe: Nedir, Nasıl Olabilir?”

(28-29 Haziran 2024 - Muş Alparslan Üniversitesi)

Muş Alparslan Üniversitesi rektörlüğünün ve tarihyazımı.org platformunun birlikte düzenlediği çalıştay; 28-29 Haziran 2024 tarihleri arasında Muş Alparslan Üniversitesi yerleşkesinde gerçekleştirilmiştir. Program sabah açılış konuşmalarıyla başlamıştır. İlk konuşmayı tarihyazımı.org platformu adına yapan Prof. Dr. Ahmet Şimşek, Türk tarihçiliğinde felsefenin henüz önemli bir konum elde edemediğini üzülenek belirtmiştir. Türkiye’de tarihçilerin genelinde felsefi birikimden, felsefecilerin büyük bir kısmının ise tarihçilerin çalışma yöntem ve yaklaşımlarından habersiz olduklarını söylemiştir. Bunun tarihçilik pratiği adına önemli bir eksiklik doğurduğunu söyleyen Şimşek, söz konusu çalıştayın tarih ve felsefe arasında suni duvarların aşılması adına yeni ve verimli bir diyalogun başlamasına katkı sağlamasını temenni ettiğini ifade etmiştir.

Çalıştayın diğer açılış konuşmasını yapan Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Alican ise doğrudan tarih felsefesinin önemine vurgu yapmıştır. Türk tarihçilerinin genelde felsefeye özelde ise tarih felsefesine ilgi duymadıklarını belirten Alican, haliyle bu ilgisizliğin ortaya koyulan tarihçilik pratiği açısından olumsuz bir durum yarattığını söylemiştir. Alican, Türkiye’de tarihçilerin felsefi alt yapılarının zayıf olduğunu, ama bir zorunluluk olarak tarihçinin felsefecilerin söylediklerine kulak kesilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

“Tarih Felsefesinin Sosyal ve İnsani Bilimler İçinde Yeri ve Önemi” konulu açılış konferansını veren Prof. Dr. Ayhan Bıçak, Türkiye’deki düşünce üretiminin yetersizliği üzerinde durmuş ve üniversitede bilim yapmanın öğretilmediğinin altını çizmiştir. Toplumun sorunlarıyla uğraşmak ve sorunlar hakkında çözüm modelleri geliştirmekle mükellef olan bilim insanlarını antropolojinin kavramı olan ve kabile kültürlerinde köyünün bütün sorunlarıyla ilgilenen “büyücü” terimiyle ifade etmiştir. Bıçak, düşünce üreten kurumların siyasallaşmasını ve kurumlardaki hizipleşmeleri düşünce üretiminin önündeki önemli engeller arasında saymıştır. “Felsefede bütün düşünceler eksik, hatalı ya da yanlıştır” önermesinden hareket eden Bıçak, felsefe yapmanın geçmiş filozofları okumak, anlamak ve aktarmak olmadığını, araştırma konularında felsefecinin kendi düşüncelerini geliştirmesinin ve kamuyla paylaşmasının önemini vurgulamıştır. Araştırma, eleştiri, şüphe, düşünce özgürlüğü gibi felsefe yapmanın önde gelen yöntem unsurlarının bilim yapmak de için gerekli olduğuna

değirmiştir. Bıçak'a göre bütün bilim insanları gibi tarihçi de araştırmacı olmalı, tarih biliminin yapısal özelliklerini kuramsal olarak kavrayıp tartışmalıdır. Araştırma alanındaki kavramların anlam katmanlarını görmeli ve kavramlar arasındaki ilişkileri yeniden kurarak konuyu kuramsal aşamaya taşımalıdır. Bıçak bu sürecin felsefi düşünce tarzı, felsefileştirme, temellendirme ve felsefe problemi kurmak aşamalarının biçimsel açıdan öğrenildiğinde kolaylaşacağı düşüncesindedir. Bilim insanlarının bilim ve felsefe yapma becerileri ya da genel olarak düşünce üretiminin gelişmesi için üniversite eğitimin her aşamasında özellikle de doktora da bilim ile felsefe yapma yöntemlerinin uygulamalı olarak öğretilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre tezler, adayın araştırma konusuyla ilgili kendi düşüncesini geliştirip geliştiremediği açısından kontrol edilmelidir. Bıçak'a göre tarih araştırmasında konunun esas unsurlarının felsefileştirilmesi ve araştırmanın bunlar üzerine kurgulanması tarihçinin tarih felsefesi yaptığının göstergesidir. Tarihçi tarih bilgisinin güvenilirliğini sağlamak için olguları ve olgularla ilgili düşünceleri tartışıp konunun kavramlarını çözümledikçe felsefi düşünceler üretmektedir. İnsanın varoluşunun sürekliliğini çeşitli açılardan açıklamaya çalışan tarihçiler insanı bir bütün olarak sunan tarih metafiziği denemeleri yapabilirler. Bıçak, tarihçilerin sürekli olarak geçmişin bilgisinin peşinde olduklarını eleştirerek, alışılmışın dışında bir teklif ile "geleceğin tarihi"ni de yazma denemelerinde bulunmalarını önermiştir.

Çalıştığınız birinci oturumda "Bir Tarihçi Tarih Felsefesine Neden İhtiyaç Duyar?" başlıklı konuşmasında Doç. Dr. A. Teyfur Erdoğan, tarihçi, tarih ve felsefe arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmıştır. Erdoğan'nun merkeze aldığı soru ise bir tarihçi neden ve ne zaman felsefeye ihtiyaç duyar sorusudur. Tarihin kötüye kullanımının karşısında nesnelliği üzerinde durarak felsefenin temelde şüpheyile ilgili olduğunu belirten Erdoğan'ya göre tarihçi için önemli iki tavır vardır. Bu tavırlardan biri şüpheci olmak ve diğeri ise ampirist olmaktır. Erdoğan, belgeyi çözemeyen, belgenin söylediklerini hakkıyla anlayamayan tarihçinin şüpheci bir tavırla tarih felsefesine ihtiyaç duyduğunu söylemiştir. Ona göre tarihin ne olduğu meselesi de tıpkı tarihsel belgenin neliğinde olduğu gibi tarihin değil, felsefenin ilgi alanına girmektedir. Tarihinin geçmişin hakikati bağlamında insanlara karşı etik bir sorumluluk taşıması gerektiğini vazederek Erdoğan, şüpheci niteliğini kaybetmiş bir tarihin yüksek tarih bilincine sahip olmayan kitleler açısından tehlikeli ve manipülasyona açık bir alan olduğunu belirtmiştir. Erdoğan, tarihçilerin tarih felsefesi yaparak "tanrılaşmak"tan kurtulacaklarını ve bu yolla tarihi araçsallaştırmaktan vazgeçerek belirli bir "hakikat tellallığı"ndan sakınacaklarını dile getirmiştir.

Çalıştayın ikinci oturumunda “Mevcut Programlarda Tarih Felsefesine İlişkin Derslerin Durumu” adlı konuşmasında Prof. Dr. İbrahim Şirin, Türkiye’deki bazı köklü üniversitelerin ve taşra üniversitelerinin tarih bölüm müfredatlarını incelediğini ve bunlardan sadece birkaçının lisansta Tarih Felsefesi dersine yer verdiğini söylemiştir. Bunun bir sorun olarak görülebileceğini, bunun yanında açılan Tarih Felsefesi ders ve ders içeriklerinin yanında bu dersleri kimlerin vereceğinin önemli bir tartışma konusu olduğunu belirtmiştir. Özellikle Tarih Felsefesi ve bu dersle ilintili diğer derslerin felsefecilerden ziyade tarih metoduna hâkim olan tarihçiler tarafından verilmesinin uygun olduğu kanaati taşıyan Şirin’e göre tarih bilmeyen, tarih metoduna aşina olmayan ve tarihe ilişkin herhangi bir sorun taşımayan bir felsefecinin, tarih bölümü öğrencilerine tarih felsefesi anlatması faydadan ziyade zarar getirmektedir. Türk tarihçiliğinde kuram veya teori oluşturma zafiyeti olduğunu vurgulayan Şirin, ülkede “kaba ampirizm”in köklerinin de burada yattığını ileri sürmüştür. Barkan-Ülgener ve İnalçık-Akdağ çatışmalarına değinen Şirin, bu çatışmaların tarihçilikte teori veya kuram geliştirmede olumsuz bir milat oluşturduğunu dile getirmiştir. Tartışmayı Barkan-İnalçık hattının kazanmasını ampirik tarihçiliğin zaferi olarak okuyan Şirin, bunun “belge fetişizmi” olarak anılan kaba ampirik bir yaklaşımı Türk tarihçiliğinde güçlü kıldığının altını çizmiştir. Bu durumun tarihçilerin metod konusunda oldukça zayıf kalmalarına neden olduğunu, bunun da metinlerine yansıdığını belirtmiştir.

Çalıştayın Üçüncü Oturumunda “Bir Bilim Olarak Tarihin Temellendirilmesi Sorunu” adlı konuşmasında Prof. Dr. Hasan Aydın, Türkiye’de iki tür tarih felsefesi yapılageldiğini vurgulamıştır. Bunlardan ilki, tarih felsefesinin tarihi olarak tezahür eden ve geçmişteki tarih felsefecilerinin, tarih filozoflarının düşüncelerini betimleyerek yorum yapmaktan imtina eden, daha betimleyici bir tarih felsefesidir. İkinci tür ise tarihin ontolojik statüsünü tartışmaya açan tarih felsefesidir. Aydın açısından ilkinde göre çok daha önemli olan bu tarih felsefesi yapma biçimi, tarihin bir disiplin olarak var oluş koşullarını kendisine nesne olarak atayan ve bu koşullar üzerine düşünce üreten tarih felsefesidir. Aydın, tarihçilerin ikinci türdeki tarih felsefesi dersini meslekten felsefecilerden daha iyi verebileceklerini iddia etmiştir. Tarihçilerin meseleyi felsefileştirerek, felsefi düşüncenin sınırları içinde ele almaları şarttır. Bir şeyi felsefileştirmenin yolunun bir şeyin ontolojik boyutlarını kavramsallaştırmaktan geçtiğini ileri süren Aydın, tarihin ontolojik boyutlarının da tarihçiler tarafından felsefe içinde kalarak tartışılabilmesine inanmaktadır.

Çalıştayın Dördüncü Oturumunda “Tarih Felsefesi Açısından Tarihsel Hakikat Sorunu” adlı konuşmasında Dr. Öğr. Üyesi. Arzu İbişi Temelli, tarih felsefesini iki türe

ayırmıştır. Bu türler sırasıyla analitik tarih felsefesi ve spekülâtif tarih felsefesidir. Tarih bölümü öğrencilerine spekülâtif tarih felsefesi yerine analitik tarih felsefesinin verilmesini daha uygun gören Temelli, tarih disiplinin ontolojik temellerinin açığa çıkartılmasında analitik tarih felsefesine hayati bir önem atfetmiştir. Temelli'ye göre zamansal mesafe arttıkça tarihçi ile geçmişin hakikati arasındaki ilişki sorunlu hale gelmektedir. Bu da tarihsel bilginin güvenilirliği sorununu beraberinde getirmektedir. Geçmişin nesnel bilgisine tarihçinin öznel değerlendirme yoluyla vardığını ileri süren Temelli, tarihteki nedenselliğin doğadaki gibi olmadığını, doğa-kültür karşıtlığına atıf yaparak tarihteki nedenselliği başka bir açıdan görmek gerektiğini düşünmektedir. Temelli, bir bilim olarak tarihe alan açmanın yollarından birinin, olgu ile hakikat arasındaki ilişkiyi kurmaktan geçtiğini ifade etmiştir. Bundan hareketle insan eylemleri alanına dair bir bilimin verilerine ne türden bir anlam yükleyeceğimizi yeniden düşünmeyi ve tarihsel hakikat tartışmasını bu bağlamda değerlendirmeyi önermiştir.

Çalıştayın beşinci oturumunda Prof. Dr. Kubilay Aysevener, “Çağdaş Tarih Felsefesi Açısından Tarihin Durumu Nedir?” adlı konuşmasında çağdaş tarih felsefesinin sorunlarının ana ekseninin belirleyici faktörünü İngiliz İdealist Geleneğinin oluşturduğunu belirtmiş; Özellikle F. H. Bradley'in 1874'de yayımlanan “The Presupposition of Critical History”nin, tarihsel bilgi konusunda devrimsel bir etki yaratmasının önemli olduğunun altını çizmiştir. Ona göre, 20. yüzyıldaki tarih felsefesinin temel sorunları 18. ve 19. yüzyılda üniversitelerde giderek yaygınlaşmaya başlayan uygulamalı bilimlerin hâkim konuma gelmelerinden ve deneysel yöntemin bilginin sınanması konusunda daha dakik netice vermesine bağlı olarak, insan bilimlerinin gözden düşmeye başlamasının yarattığı gerginlikten yükselmiştir. İki farklı bilim kültürünün ortaya çıkmasıyla neticelenen bu gerginlik, bir yanda açıklama yöntemine dayanan Analitik Model ve diğer yanda anlama yöntemine dayanan Hermeneutik Model üzerinden 20. yüzyıla aktarılmıştır. İngiliz İdealistleri 20. yüzyılda adına Eleştirel Tarih dedikleri bir yöntemle Açıklamacı ve Anlamacı modeli birleştirmişlerdir. Onların bu konudaki çabaları ve yanı sıra, metafizik konusundaki reformcu yorumları çağdaş felsefecileri derinden etkilemiştir. Aysevener, tarih ve tarih felsefesine dair genel bir gelişim/değişim hattı çizerek, bilginin neliği ve güvenilirliği üzerinde durmuş; 19. yüzyılda “tarihsel bilginin değeri nedir?” sorusunun 20. yüzyılda, “tarihçi kimdir? sorusuna evrildiğini ifade etmiş ve çağdaş tarih felsefesi açısından bunun önemine değinmiştir.

Çalıştayın altıncı oturumunda “Klasik Alman Felsefesinde Tarih Kavrayışı” adlı konuşmasında Dr. Öğr. Üyesi Güçlü Ateşoğlu, geleceğin tarihinin yazılamayacağını

belirtmiştir. Zira geleceğin tarihini yazmanın olgu ve kavram uyuşmasının gerçekleşmemesinden ötürü mümkün olamayacağını söyleyen Ateşoğlu'na göre tarihin yazılma koşulunu oluşturan şey kavram ve olgu/gerçek bütünleşmesidir. Olgu ve kavramı geleceğe yönelik herhangi biri henüz oluşturmadığından dolayı geleceğin tarihini yazmak beyhude bir çaba olarak kalacaktır. Eleştirisinin devamında Ateşoğlu tarih bölümlerinde tarih felsefesi dersini felsefecilerin mi yoksa tarihçilerin mi vermesi gerektiğini de kısır bir tartışma olarak nitelemiş, bu türden bir tartışmanın fayda getirmeyeceğini vurgulamıştır. “Tarih nedir”in öncelikle ontolojik bir soru olduğunu vurgulayan Ateşoğlu, tarih felsefesinin en önemli ödevinin tarihin yazılabilirlik koşulu gibi duran kavram ve olgu arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırmak olduğunu dile getirmiştir. Doğa-kültür, akıl-duygu karşıtlığına değinen Ateşoğlu, bu karşıtlıkların Hegel’le başladığını ve Marx’la da devam ettiğini vurgulamıştır. Hegel’e referansla Ateşoğlu'na göre modern dünyada sanat biçimi çözümlüğe uğramış, epik ölmüş ve yerini roman almıştır. Bunun anlamı ise sanatın ölümü ve Geistik (Tinsel) olanın kaybıdır.

İki günlük çalıştayda konuşmalar ve müzakereler sonunda şu tespit, görüş ve öneriler ön plana çıkmıştır:

1. Türkiye’de tarih alanı uzun yıllardır çeşitli sebeplerden kaynaklı olarak kuram ve felsefi yaklaşımlar bakımından kuraklaşmış, son 30 yıldır özellikle Türkçe literatürde yayınlanan çok sayıda önemli çeviri ve az sayıdaki telif eserlerle yavaş yavaş zenginleşmeye başlamıştır.

2. Tarihçiler için genelde felsefe özelde ise tarih felsefesi, tarihin ontolojisi, epistemolojisi ve metafiziğini anlamak, ilgili konularda düşünce üretmek açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu durum tarihçilik eğitimini de olumlu etkileyeceği için buna maruz kalan tarihçilerin daha zengin eserler vermesine katkı sunabilecektir.

3. Türkiye’de tarih bölümlerinin lisans-yüksek lisans ve doktora programlarında yer verilen tarih felsefesi ve benzeri derslerin, en başta hakim olan tarihçiliği gözden geçirme, çözümleme, sorunları tespit etme, çözüm önerileri getirme açısından yararlı olacağı anlaşılmaktadır. Bu derslerin tarihin metodolojisi ve sorunlarını bilen felsefeciler ya da felsefe formasyonu edinmiş tarihçiler tarafından verimli biçimde işlenmesi mümkün olabilecektir.

4. Genel kabulün aksine tarih felsefesi derslerinin tek bir içerik akışı ve belli bir formu yoktur. Bu derslerin bir felsefe formasyonuna sahip biri tarafından felsefe tarihinde tarih kavramının çeşitli biçimlerde ele alınışı yanında tarihin ontolojik, epistemolojik ya da metafizik alanlarda çeşitli yönleriyle tartışılması biçiminde de yapılandırılması mümkündür.

5. Tarih felsefesi çalışan felsefecilerin tarihin metodolojisi ve tarihçinin sorunları üzerine bilgi sahip olmaları gerçekçi soruşturmalar/araştırmalar yürütmeleri adına önem arz ederken bu alanda çalışan tarihçinin de ana hatlarıyla felsefe tarihini bilmesi ve bir felsefi sorgulama yapabilecek formasyona sahip olması beklenir.

6. Tarih felsefesi her ne kadar tarih ve felsefe alanlarının kesişim kümesi gibi görülse de aslolan tarih felsefesinin interdisipliner bir alan olduğudur. Buna rağmen Türkiye’de bazı tarihçilerin tarih felsefesinde uzmanlaşmalarının önündeki önemli engellerden biri tarih felsefesi alanının felsefe temel bilim alanı altında tanımlanmış olmasıdır. Sadece felsefe formasyonu ve uzmanlığına sahip bir jürinin genelde felsefe tarihi çerçevesinde değerlendirmesiyle gerçekleşen doçentlik sınavlarında bir tarihçinin tarih felsefesinde akademik kariyer inşa etmesinin hemen hemen imkânsız olduğu söylenebilir. Bu durum akademik anlamda tarih felsefesini en baştan felsefecilere terketmek anlamı taşımaktadır. Doçentlik başvurularında tarih felsefesi alanının tarihçilere de açılması ve tarihçilerin bu alanda da akademik bir kariyer inşa etme olanağına kavuşmaları belki tarih felsefesinin bağımsız bir alan olarak tanımlanmasıyla mümkün olabilir. Bu gelişme, tarihçilerin de akademik faaliyet gösterdikleri tarih felsefesi alanını zenginleştireceği gibi Türkiye’de tarihçilerin bu alana yönelik ilgi duymalarına katkı sunabilir. Bu durum tarih felsefesi alanını daha bağımsız kılarken, Türk tarihçilerinin felsefeyle ilişkisini güçlendirebilir.

Katılımcılar (*Alfabetik isim sırasına göre*)

Ahmet Özcan, (Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi)

Ahmet Şimşek, (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)

Ahmet Yüksel, (Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Arzu İbisi, (Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Ayhan Bıçak, (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)

Ayşe Atıcı Arayancan, (Doç. Dr., Osmniye Korkut Ata Üniversitesi)

Cennet Ceren Çavuş (Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)

Cüneyt Kanat, (Prof. Dr., Ege Üniversitesi)

Derya Şevli (Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)

Engin Abat, (Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)

Esra Demir Öztürk (Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi)
Esra Çıplak, (Dr. Öğr. Üyesi, Mus Alparslan Üniversitesi)
Gökhan Kağnıcı, (Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Güçlü Ateşoğlu, (Dr. Öğrt. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Gülbin Fırat (Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)
Gülümser Durhan (Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi)
Haldun Eroğlu, (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi)
Hasan Aydın, (Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Hülya Sönmez (Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi)
İbrahim Şirin, (Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi)
İlhan Tekeli, (Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi-Emekli)
Kazım Uzun, (Doç. Dr. Ege Üniversitesi)
Kubilay Aysevener, (Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi)
Mehmet Ali Aydemir, (Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi)
Mehmet Ali Yıldız, (Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)
Mehmet Özalper, (Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi)
Mustafa Alican, (Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi)
Oylum Çavdar (Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)
Serkan Yazıcı, (Prof. Dr., Sinop Üniversitesi)
Teyfur Erdoğan, (Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi)
Ümit Kartal, (Dr. Öğrt. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi)
Yahya Kemal Taştan, (Prof. Dr., Katip Çelebi Üniversitesi)
Yunus Koç, (Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi)
Yunus Uğur, (Doç. Dr., Marmara Üniversitesi)

Yusuf iftci, (Doç. Dr. Muş Alparslan niversitesi)